

Metoda Kemperl, Nina Sladič

Reprezentacije nasilja v sodobni umetnosti kot vir za privzgajanje empatije v osnovni šoli

Ključne besede: nasilje, empatija, sodobna umetnost, medpredmetne povezave

DOI: 10.4312/ars.12.1.139-160

Uvod

Razvijanje empatije je v današnji demokratični multikulturni družbi zelo pomembno, saj empatija v človeku deluje kot primarni motivacijski sistem, ki pripomore k boljšim odnosom v družbi ter spodbuja povezanost in občutek večje pripadnosti skupnosti (O'Hara, 1997). Pri tem ima lahko veliko vlogo umetnost oziroma vzgoja z umetnostjo. Razvoj estetskega čuta učencem omogoča, da skozi doživljanje in razumevanje umetnosti spoznavajo sami sebe in različne vidike življenja, omogoča pa tudi srečevanje z drugačnim (Krofič, 2007). Raziskave so že pokazale, da lahko estetsko doživetje in odziv nanj otroka pripeljeta do tega, da začne ponovno ocenjevati in premišljevati o svojem odnosu, vrednotah in pričakovanjih ter se celo soočati s svojimi predsodki, zato je umetnost lahko moralno edukativna (Halstead, Pike, 2006, 64–66). Za to je primerna zlasti sodobna umetnost, saj je za razliko od moderne umetnosti precej bolj povezana z življenjem in tematizira probleme, ki se dogajajo tukaj in zdaj (trajnostni razvoj, globalizacija, odnos do drugega, identiteta, migracija, kulturne izmenjave), zanjo pa sta značilni pluralnost in družbena kritičnost. Sodobna umetnost se dotika raznolikih problematik z različnih zornih kotov, zato jo lahko povežemo s psihološkimi, sociološkimi, družbenimi in drugimi tematikami (Kemperl, 2013). Ker je v učnem načrtu za likovno umetnost vsebinska plat umetnin zanemarjena oziroma so umetnine obravnavane le po njihovi formalni plati, torej ne celostno (Bračun Sova, Kemperl, 2012), lahko spoznavanje in doživljanje umetnosti povežemo s cilji in vsebinami drugih predmetov. Ker nas zanima privzgajanje empatije, bomo analizirali učne načrte predmetov tretje triade osnovne šole in ugotavljali, kje se pojavlja ta cilj. Ker pa nas zanima privzgajanje empatije skozi sodobno umetnost, bomo raziskali slovensko sodobno umetniško produkcijo ter analizirali tri dela, ki tematizirajo nasilje in so primerna za uporabo v medpredmetno zasnovanem vzgojno-izobraževalnem procesu. To so: slika *Orthodoxs* Vladimirja Lebna iz leta 2013, risba *Domoljubi* Vesne Bukovec iz leta 2016 in slika Uroša Weinbergerja iz leta 2012 z naslovom *This World Needs No Cripples*.

Konceptualizacije empatije

Pomen pojma empatija izvira iz nemške estetike, kjer se je proti koncu 19. stoletja začel uporabljati pojem »Einfühlung«, ki ga prevajamo kot »vživljanje«. Robert Vischer je v svojem delu *Über das optische Formgefühl. Ein Beitrag zur Aesthetik* trdil, da oseba, ki opazuje umetnino, ob njej doživlja občutja, nakar jih pripiše umetnini kot njene kvalitete. Njegov izraz »Einfühlung« je označeval proces simboličnega prenosa občutij opazovalca umetnine v predmete. Razložil je, da gre ob tem za prenos samega sebe v predmet, saj se v estetskem užitku oseba in predmet zlijeta. Pri tem svojo identiteto navidezno obdržimo, drugače pa smo preoblikovani v to drugo, kar opazujemo. Ob tem oseba začuti prijetno harmonijo, ki zabriše mejo med njo in predmetom. Gre za proces, pri katerem se opazovalčevo dejavno dožemanje umetnine zlije z umetniškim delom. Tako je oseba zmožna razumeti nežive predmete, saj se v mislih postavi vanje (Vischer v: Wispé, 1987, 18).

Prvi, ki je skoval izraz »empathy«, je bil ameriški psiholog Edward Titchener. Pri izrazu empatija je mislil na ohranitev ideje jaza, projiciranega v zaznani predmet. Dejal je, da doživljanja drugega ne moremo spoznati s sklepanjem na lastno vedenje, temveč se mu lahko približamo z notranjim kinestetičnim posnemanjem (Titchener v: Wispé, 1987, 20–24).

Naslednja, ki je še jasneje utemeljila pojem empatija, je bila Edith Stein. Po njenem mnenju empatija ni samo preprosto prevzemanje čustev druge osebe, ampak pri tem drugega doživimo kot ločeno osebo. Ob izkušnji doživljanja drugega se zavedamo, da se neka vsebina ali dogodek ne dogaja nam. Empatična oseba je sposobna videti položaj drugega s svojega gledišča, čeprav ni v istem položaju. Pri tem ima dostop do notranjega doživljanja drugega na način, ki ni odvisen od njene sposobnosti ugibanja. Poudarila je tudi vlogo empatije kot samospoznavanja. Prek empatije lahko spoznamo tudi sebe in kako se razlikujemo od drugih. Empatija je tako osnova za razumevanje lastne moralnosti in vrednot, ki jih imamo. Pri empatičnem vživljanju spoznamo doživljanje čustvenih, fizičnih ali psiholoških stanj drugih ljudi; gre za sposobnost branja čustvenega ozračja med ljudmi. Empatija je sama po sebi nevtralna, saj pomeni brez sodbe razumeti pozitivne in negativne izkušnje ljudi. Drugega prepoznamo kot samostojno osebo, ki ima svoj jaz in je različna od nas ter individualna. Empatija omogoča razširitev zavesti posameznika. Človek se tako razširja v svet onkraj svoje notranjosti in seže do polja drugega (Stein, 1989).

M. O'Hara pravi, da empatija v zahodni multikulturni družbi omogoča vodenje demokratičnega dialoga z drugimi, saj je celotna družba tako zelo različna. Z empatijo sežemo čez okvir egocentričnega pogleda na svet, ki je bil značilen za modernizem.

Omogoča nam, da celoviteje razumemo sebe in druge, v svoje dojemanje sveta pa vključujemo tudi druge. Če namreč na svet gledamo kot na celoto ter v tem kontekstu druge vidimo kot dejavne udeležence in soustvarjalce te celote, lahko vedno znova pridemo do nečesa novega. Prav to ohranja pozitivne odnose ter je vir samouresničitve in potrditve. Spodbuja posameznikovo moralno delovanje, ki prispeva k prosocialnemu in altruističnemu vedenju, saj skrbi za tople in tesne medsebojne odnose ter preprečuje nasilje. Empatija človeka vodi v prosocialnem in moralnem odločanju, saj lahko z njo preberemo dogodke in se nanje odzovemo. Tako je človek motiviran, da skrbi za sočloveka. Nesreča drugega na nas deluje motivacijsko ter vpliva na solidarnost in potrebo po pomoči. Če pomagamo, se zmanjša bolečina obeh: tistega, ki trpi, in tistega, ki sočustvuje (O'Hara, 1997).

Raziskava iz leta 2014, ki jo je v Rimu vodil G. V. Caprara, je pokazala, da sta empatija in prosocialno vedenje zelo zaželeni tudi v šoli, saj pomagata ustvarjati pozitivno šolsko klimo, vplivata na boljše medsebojne odnose, zavirata agresivno vedenje in celo izboljšujeta šolski uspeh. Prosocialno vedenje podpira dejavno učenje, saj so odnosi tako boljši tudi med učenci in učitelji. Prosocialno vedenje je vrednota, ki se je moramo v šolstvu še posebej dobro zavedati, saj lahko z njo pokažemo pomembnost skrbi za pravičnost in enakost na lokalni, nacionalni in mednarodni ravni (Caprara in dr. 2014, 386–396).

Umetnost in empatija

Ruski psiholog Lev Vygotskij je zapisal, da se je na umetnost že od nekdaj gledalo tudi kot na del in sredstvo vzgoje in izobraževanja oziroma del dolgoročnega spreminjanja našega vedenja in obnašanja (Vygotskij, 1975, 319). V preteklosti so se ljudje na podobe močno odzivali. Posebej razvite teorije tega odzivanja še nimamo, a D. Freedberg je zbral veliko zgodovinskih dokazov odzivanja in zaupanja v podobe. Pri tem ni upošteval le vedenja gledalcev, ampak tudi učinkovitost in vplivanje samih podob. Ugotovil je, da lahko podobe pri gledalcu vzbudijo sočutje in soudeležnost v upodobljenem dogodku. Stremljenje k temu sočutju se po njegovem mnenju najjasneje vidi v postni pobožnosti, imenovani Kalvarija. Kapelice s prizori, ki jih sestavlja preplet poslikave in kiparskih del, so v času dramatičnega baroka in zunanjih izrazov pobožnosti imele funkcijo, da so se verniki lažje vživeli in podoživljali Kristusovo trpljenje. Ne spodbujajo nas samo pretirani izrazi čustev ali bolečine, ampak tudi vtis, da lahko sami v sebi udeležimo kanček tega trpljenja in pristnosti. Le redki ljudje se bodo ob tem poizkušali oddaljiti od prehoda od gledanja k empatiji (Freedberg, 2014, 289–355).

Zahodnoevropska umetnost je polna prizorov nasilja, pa naj bodo ti iz mitoloških zgodb ali raznovrstne krščanske tematike. V 19. stoletju so se tem temam pridružile še

upodobitve nasilja nad običajnimi ljudmi. Zato ni čudno, da nasilje tematizirajo tudi sodobni umetniki, saj so vsebine sodobne umetnosti pogosto povezane s sodobnimi družbenimi problemi. Nekateri sodobni umetniki odkrito govorijo, da hočejo s svojo umetnostjo spremeniti pogled ljudi na določen problem oziroma da želijo ljudi z njim soočiti (Kemperl, 2013, 103). Povezava med estetiko in etiko nas lahko oddaljuje od vseh oblik nasilja in podrejanja. Ko doživljamo umetnino, nas to spodbuja h globljemu razumevanju opazovanih objektov in njihove umeščenosti v celoto. Če se kognitivno, emocionalno in motivacijsko povežemo z določenim objektom, se pojavi občutljiv in spoštljiv odnos do stvarnosti, kar si prizadevamo doseči pri vzgoji za razvijanje moralne odgovornosti in prosocialnosti. V otroku moramo spodbujati sočutno imaginacijo, saj ta vodi v estetsko katarzo. Bistvo estetske katarze pa je, da se v človeku očistijo duševni občutki, ki jih je sprožilo vživetje, tako da se posameznik zave določenih delov duševnosti, ki so nam sicer skriti. Poleg tega je katarzično doživetje vrhunska izkušnja, ki vpliva na razvoj osebnosti (Kroflič, 2011, 51–65; Žalec, 2010, 264–269). Vzgoja z umetnostjo naj bi omogočala razvijanje občutka varnosti, morale, samozaupanja in izražanja, mentalni razvoj, emocionalno katarzo, vednost o zgodovini in kulturi, identifikacijo z določeno kulturo, zmožnost odpravljanja težav itn. Vsak, ki je udeležen v doživljanju umetnine, pa naj gre za ustvarjanje, poustvarjanje ali zgolj vživljanje v umetniško stvaritev, je v območju umetniške izkušnje. Za razumevanje notranje vrednosti določene umetniške izkušnje je ključno spoznanje, da je umetnina most med umom umetnika in odjemalcem umetnine. Umetniški ustvarjalni proces je kompleksen, skrivnosten in deloma ozaveščen, sestavljata pa ga ekspresija in intuicija. Proces podoživljanja umetnine je vzporeden procesu ustvarjanja, saj je individualna izkušnja neposredna in zasebna, interpretacija pa je poizkus, kako to notranjo izkušnjo podati drugim. Estetska izkušnja tako ni pasivna, saj opazovanje spodbuja radovednost, spraševanje in možne razlage. Umetniška imaginacija je sredstvo, s katerim lahko spoznamo in se vživimo v svet drugega. Vsebuje vrsto komponent, ki so pomembne za etično razsojanje. Vživetje v umetniško stvaritev, v njeno osebo ali dogodek, sočutje z njeno usodo, refleksija dogodkov, ki se nam mogoče ne bodo zgodili, ter zmožnost ustvarjanja vizij o možnih svetovih, ki ukinjajo sebičnost in nepravilnost, so prednosti imaginacije, ki poglobljajo posameznikovo etično zavest. Umetnost naj bi spodbujala tudi kognitivno presojo in motivacijo za učenje. Gledalcu omogoča stik z dogodki, kraji, osebami ali težavami in mu daje izkušnjo, ki je globlja, ostrejša in precizna. Kot eno najučinkovitejših orodij za osebnostni razvoj posameznika se je pokazalo prav ukvarjanje z umetnostjo. Umetnini in umetniški imaginaciji pripisujemo vrednost prav zaradi možnega pozitivnega vpliva na etični in politični razvoj posameznika in skupnosti. Umetnost razkriva različne perspektive življenja in omogoča srečevanje z drugačnim, kar nas popelje v bližino ideje osebne izpopolnitve v skupnosti, ki je človeška, pravična, solidarna in inkluzivna (Kroflič, 2007; Žalec, 2010, 264–269).

Halstead in Pike sta zapisala, da lahko umetnostna vzgoja in odziv na umetnost učence spodbudita, da ponovno preiščujejo o svojih stališčih, vrednotah in pričakovanjih ter se soočijo s svojimi predsodki. Z uporabo umetnosti lahko pri posamezniku izostrimo občutljivost za čustva in s tem okrepimo empatijo, kar je pomembno tudi za boljše sodelovanje in odnose posameznika z družbo (Halstead, Pike, 2006, 64–65). Cilj estetske izkušnje ni samo odkrivanje sporočil umetniških del, temveč tudi razumevanje drugih, sebe in preteklih izkušenj. Estetsko razumevanje nam zagotavlja vpogled v nas same, spodbuja našo razumnost, bogati domišljijo in osmišlja naše izkušnje, na kratko, skozi umetnost odkrivamo lastno identiteto (Aguirre, 2004). L. Knight meni, da umetniška dela učencem posredujejo tudi informacije o tem, kako je umetnik doživljal družbo in kulturo, v kateri je deloval. To jim je lahko navdih za lastno produkcijo, da črpajo iz svojega časa in svojih izkušenj ter tako na sodobna vprašanja odgovarjajo prek svojega dela (Knight, 2010, 236–243). S primerno vodeno interpretacijo v obliki razprave, ki temelji na Gadamerjevi hermenevtiki in ideji o umetnosti kot izkušnji Johna Deweyja, lahko učenca pripeljemo do poglobljenega razumevanja umetnine. Če je bila izkušnja v muzeju oziroma galeriji res prava, bo učenec odšel s preoblikovanim pogledom na svet (Burnham, Kai-Kee, 2011).

Ugodne vplive razprave o umetnosti (na primeru Munchove slike Bolni otrok) na razvoj empatičnega življenja je opazila B. M. Wikström, ki se ukvarja z vključevanjem umetnosti v študij zdravstvene nege. Ugotovila je, da so bili študenti, s katerimi so razpravljali o omenjeni sliki, bolj angažirani za učenje o empatiji, njihovi odgovori na vprašanje, kakšna bi morala biti dobra zdravstvena nega, pa so bili bolj strukturirani in čustveno uravnoteženi (Wikström, 2003).

Medpredmetno povezovanje v slovenski osnovni šoli in likovna umetnost

Sodobna pedagoška doktrina spodbuja medpredmetno povezovanje, zato so zadnja izhodišča za kurikularno prenovo od piscev terjala posodobitev učnih načrtov iz leta 2011, ki naj bi bolj poudarjali medpredmetno povezovanje. Posledično naj bi tudi šole oziroma učitelji predmete med seboj povezovali, ekskurzije in izleti naj bi bili bolj interdisciplinarni ter naj bi vključevali medpredmetna področja (Karba, 2008). Nekateri teoretiki pri tem poudarjajo, da naj bodo vsebine usmerjene na določene pojave v učenčevem okolju, naj povezovanje vodi h globljemu razumevanju odnosov do resničnega sveta oziroma naj učitelji več predmetov povežejo v aktiven projekt, v katerem bodo otroci videli povezave z vsakodnevnimi situacijami (Drake, 1998, 154; Štemberger, 2007, 96). R. Hickman in L. Kiss sta v raziskavi iz leta 2010 ugotovila pozitivne povezave med interdisciplinarnimi pristopi ter sposobnostjo transferja

znanja in spretnosti. Interdisciplinarne razprave po njunem mnenju učencu omogočajo lažje izražanje lastnih idej in interpretacij ter spodbujajo podajanje različnih mnenj in vidikov. Tako posredovano znanje je integrirano, se povezuje ter spodbuja transfer vedenja in sposobnosti z enega področja na drugo. Avtorja tako trdita, da bi z učenjem prenašanja znanja in spretnosti z enega področja na drugo učencem omogočili uporabo ter celovitejše in globlje razumevanje snovi in učnih konceptov (Hickman, Kiss, 2010). Rawding in Wall (1991) sta v kroskurikularni študiji izvedla poizkus medpredmetnega poučevanja religije in umetnosti. V intervjujih s sodelujočimi učenci sta ugotovila, da nekateri izmed njih niso odkrili le povezave med umetnostjo in verstvi, temveč so začeli integrirati vidike izkušenj in znanj onkraj okvirov šolskih predmetov. Učenci torej niso zgolj uspešno povezali teme dotičnih predmetov, temveč so se naučili koncepta medpredmetnega mišljenja na splošno ter to znanje prenesli tudi na druge predmete in področja. To je v skladu z mnenjem R. Hickmana, ki trdi, da je treba danes na vzgojo in izobraževanje gledati tudi kot na usposabljanje za življenje, zato ima vzgoja z umetnostjo v tem procesu pomembno mesto (Hickman, 2005).

Glede na povedano imajo vsi posodobljeni učni načrti (v nadaljevanju UN) obveznih osnovnošolskih predmetov predvideno tudi medpredmetno povezovanje. Večina UN ne navaja le predmetov, s katerimi je možno povezovanje, ampak tudi primere vsebin za medpredmetno povezovanje. Poleg tega so navedeni primeri vsebin in veščin za kroskurikularne dejavnosti tako na vertikalni kot horizontalni ravni povezanosti. Le dva izmed teh UN ostajata zgolj pri navedbi predmetov, s katerimi je možno povezovanje – državljanska in domovinska vzgoja ter etika in likovna umetnost. UN za zadnji predmet je do konkretiziranja medpredmetnih povezav celo zelo zadržan. Na prvi pogled se zdi to precej nenavadno, saj je umetnost že sama po sebi interdisciplinarna in zato kot nalašč za medpredmetno povezovanje, kot je na primeru grške umetnosti pokazal T. Germ (2008, 43, 44). Pri vsaki poglobljeni interpretaciji umetnine je potreben interdisciplinarni pristop oziroma mora biti razlaga umetniškega dela večplastna (Tavčar, 2009, 78). Zato je M. Kemperl dokazala, da se lahko vsebine sodobnih umetniških praks povezujejo s prenekaterimi splošnimi in specifičnimi cilji številnih osnovnošolskih obveznih predmetov, še posebej pa lahko uresničujemo nekatere učne cilje dejavnega državljanstva oziroma državljanske vzgoje (Kemperl, 2013). Ob tem je opozorila, da moramo sodobno umetnost doživljati tukaj in zdaj, zato je pomembno, da učencem omogočimo čim več avtentičnega stika s sodobnimi umetniškimi deli. Sodobno umetnost namreč težje poučujemo v razredu, saj na primer umetniškega dogodka, pri katerem posameznik dejavno sodeluje, ne moremo doživeti ob reprodukciji v učilnici. Zato bi bilo primerneje v UN bolj poudariti obiskovanje galerij, muzejev in drugih prostorov, kjer potekajo umetniški dogodki. Analiza UN za predmet likovna umetnost je že pokazala, da

je ta osredotočen na likovno izražanje, zato je razdeljen na oblikovalska področja, operativni cilji in pojmi pa so usmerjeni na spoznavanje likovnih tehnik, materialov, orodij in oblikotvornih pojmov, kot so linija, barvni kontrast, vrste kompozicij in kader. Med cilji pa zaman iščemo spoznavanje vsebine, oziroma je to področje popolnoma zanemarjeno. Zato se pri pouku redko zgodi, da se učenci poglobljajo v sporočilnost umetnin oziroma da umetnine obravnavajo celostno (Bračun Sova, Kemperl, 2012; Kemperl, 2013). Ker pa pri sodobni umetnosti vsebina prevladuje nad formo, se lahko upravičeno vprašamo, ali sodobno umetnost v osnovni šoli sploh obravnavajo. Zato pa cilje, ki se povezujejo z vsebinami sodobne umetnosti, lažje najdemo v drugih UN osnovnošolskih predmetov. Sodobna umetnost je namreč področje, ki je vpeto v širši politični, kulturni in družbeni kontekst, kar nam daje veliko možnosti za refleksijo in razmislek o kulturnih in družbenih težavah sedanjosti. Sodobni umetniki se usmerjajo tudi na aktualne socialne, politične in ekonomske teme, kot so trajnostni razvoj, globalizacija, migracija in kulturne izmenjave, postavljajo pa si tudi bolj intimna vprašanja o človeških odnosih, spominu, življenju in smrti.¹ To so teme, ki se povezujejo s konceptom državljske vzgoje. Skozi umetnino je izražen umetnikov odnos do sebe, drugih in sveta, v katerem živi. Zato lahko vidimo povezavo med umetnostjo in konceptom državljanstva, saj je umetnost vir znanja, prepričan in vrednot o nas in o svetu (Kemperl, 2013, 122–123).

-
- 1 Sodobna umetnost (o kateri govorimo od nekako sedemdesetih let 20. stoletja dalje) se precej razlikuje od svoje predhodnice moderne umetnosti. Moderna umetnost se je hotela osamosvojiti od ideologij, ni hotela biti ilustrativna, umetniki so se imeli za genije, stvaritelje, izumitelje, edini diktat, ki so se ga držali, pa je bilo iskanje novega in izvirnega. Modernisti so se ukvarjali s sliko kot dvodimenzionalno površino, pokrito z barvami, in niso hoteli, da bi prikazovala karkoli drugega. Zaradi tega se je moderna umetnost močno odmaknila od družbe. Sodobnih umetnikov pa ne zanima novo, napredek ali točno določene stilne usmeritve, ampak jim je dovoljen pluralizem idej, materialov in medijev, zato je eden bistvenih vidikov sodobne umetnosti heterogenost. Številnim sodobnim umetnikom je skupno, da se hočejo približati življenju in družbi, zato so skozi najrazličnejše likovne prakse začeli govoriti o našem vsakdanjem življenju. Predstavitev sodobne umetnosti ni več vezana le na muzeje in galerije, ampak se seli tudi v druge javne prostore, na primer v nakupovalna središča, in s tem privablja publiko, ki sicer ni v stiku z umetnostjo in nikoli ne bi stopila v umetnostni muzej ali galerijo. Številni umetniki bolj kot sami v svojem ateljeju delajo v socialnih in okoljskih situacijah ali v partnerstvu s skupnostmi ali obiskovalci, zato je v ospredje stopila kolektivna estetika. Umetniki svoje dejavnosti nimajo več za vzvišeno, ampak svoj poklic primerjajo z drugimi poklici. Tako sodobna umetnost ni več avtonomna, iz življenja izvzeto področje (kot je bilo v modernizmu), ampak območje, ki je vpeto v širši politični, kulturni in družbeni kontekst, se na to vpetost zavestno odziva ter je območje refleksije in razmisleka o kulturnih in družbenih problemih sedanjosti. Umetniki želijo sodelovati s publiko in hočejo s svojo umetnostjo spremeniti pogled ljudi na določen problem. Zaradi svoje pluralnosti sodobna umetnost nudi različna razumevanja ter s tem daje zgled za strpnost, spoštovanje in kritično mišljenje. Današnji umetniki so raziskovalci življenja v začetku 21. stoletja in odgovarjajo na različne pojave vsakdanjega življenja. Osredotočajo se na aktualne socialne, politične in ekonomske teme, kot so trajnostni razvoj, globalizacija, migracija in kulturne izmenjave, medtem ko drugi zastavljajo bolj intimna vprašanja o človeških odnosih, spominu, življenju in smrti. Sodobna umetnost se na aktualne probleme odziva prej, kot pridejo v širšo zavest. Zato nam pomaga razumeti sedanjost, v kateri živimo, ponuja uvid v družbeni ustroj, v katerem živimo, in nas spodbuja, da ga sooblikujemo (Krauss, 1988; Groys, 2002, 11–22; Weintraub, 2003; Millet, 2004, 11–39; Zabel, 2000, 261–264; Zabel, 2005, 6–19).

Ker nas v tem prispevku zanima privzgajanje empatije, pogledjmo, pri katerih osnovnošolskih predmetih je naveden ta cilj in katera sodobna umetniška dela so primerna za njegovo uresničevanje.

Analiza učnih načrtov obveznih predmetov v tretji triadi

V raziskavo smo zajeli vse leta 2011 posodobljene UN za tretjo triado, to pomeni štirinajst UN. Zanimalo nas je, pri katerih predmetih se med učnimi cilji ali vsebinami pojavlja pojem empatije oziroma pojmi, povezani z empatijo. Naredili smo vsebinsko analizo. Vsi UN imajo enako osnovno strukturo: najprej je predmet opredeljen, nato so navedeni splošni cilji predmeta, sledijo operativni cilji in vsebine po vzgojno-izobraževalnih obdobjih; zatem so navedeni standardi znanja, UN pa se zaključijo z didaktičnimi priporočili. Za analizo UN tretje triade smo se odločili zato, ker v najstniških letih stopi v ospredje iskanje identitete, mladostniki se začnejo spraševati o moralnem obnašanju in precej bolj kompleksno razmišljajo o socialnih vprašanjih (Zupančič 2009a; Zupančič 2009b). Zato lahko mladostnike bolj zanimajo teme sodobne umetnosti in se lahko bolje vključujejo v razpravo o teh vsebinah.

Analiza UN za geografijo za tretjo triado pokaže, da bi lahko našli povezavo med vsebinami sodobne umetnosti na ravni učnih ciljev, vsebin in metod. Že v splošnih ciljih je navedeno, da učenci pri pouku geografije razvijajo vrednote, ki prispevajo k: pripravljenosti vživljanja v položaj drugih ljudi in pomoči ob naravnih nesrečah; razumevanju pomena odnosov in vrednot pri odločanju o posegih v prostor; skrbi za kakovost in načrtovanje uravnotežene rabe okolja ter skrbi za življenje prihodnjih generacij (trajnostni razvoj); spoštovanju pravice do enakopravnosti vseh ljudi ter ohranjanju kakovosti naravnega in družbenega okolja za prihodnje generacije; reševanju lokalnih, regionalnih in planetarnih vprašanj po načelih trajnostnega razvoja in načelih Svetovne deklaracije o človekovih pravicah. Tudi nekateri operativni cilji in vsebine ustrezajo tematiki vzbujanja empatije, in sicer v 7. in 8. razredu učenec oblikuje stališča in vrednote, kot so spoštovanje drugih narodov in kultur ter mednarodno sodelovanje. V razdelku Področja splošnih zmožnosti – Državljske zmožnosti je zapisano, da učenec spoštuje vrednote in zasebnost drugih, se ustrezno odziva na odklonske družbene pojave ter razume pomen spoštovanja različnih vrednot narodov in etničnih skupin, pokaže solidarnost (na primer z empatijo) in skupno odpravi težave ter se vživi v položaj drugih ljudi. Med priporočenimi dejavnostmi za učence pa najdemo tudi obisk muzeja, razstave ali predstave in pisanje poročila (Učni načrt GEO, 2011, 6–34).

Tudi UN zgodovine za tretjo triado omogoča povezavo za spodbujanje empatičnega vživljanja učencev. Že med splošnimi cilji predmeta je navedeno, da so učenci zmožni: razvijati zmožnosti oblikovanja samostojnih utemeljenih zaključkov, pogledov, mnenj in stališč, vživljanja v različne perspektive ter snovanja izvirnih predlogov in rešitev; razvijati enakopraven odnos med spoloma; razvijati pozitiven odnos do ljudi s posebnimi potrebami; obsoditi zločine proti človeštvu, genocide, holokavst in druge oblike množičnega kršenja človekovih pravic; razvijati dojemljivost za vrednote, pomembne za življenje v sodobni demokratični družbi: strpnost v medsebojnih stikih in odnosih, spoštovanje drugačnosti in različnosti, medsebojno sodelovanje ter spoštovanje človekovih pravic in demokratičnega državljanstva. Izbirna tema v 9. razredu je Spreminjanje vsakdanjika v 20. stoletju. Med operativnimi cilji najdemo vsebine, ki jih zlahka povežemo s spodbujanjem empatije in temami sodobne umetnosti. To bi lahko naredili pri vsebinah, kjer učenci pojasnijo posledice preseljevanja ljudi in pojavne oblike stikov med ljudmi različnih kulturnih navad; sklepajo o pomenu migracij za medkulturne stike ter navedejo primere nasprotij; navedejo primere, kako je mogoče spodbujati medkulturni dialog; analizirajo spremembe v poklicni strukturi prebivalstva in pojasnijo vzroke teh sprememb. (Učni načrt ZGO, 2011, 25).

UN za predmet državljanska in domovinska vzgoja in etika temelji na celostnem pristopu k učenju in poučevanju. Zato je tudi pri tem predmetu ključna usmerjenost v medpredmetne povezave. Učitelj mora tako pri predmetnem pristopu graditi na že pridobljenih veščinah in znanju učencev, jih poglobljati, sistematizirati, aktualizirati in povezovati z vsebinami drugih predmetov. Vsebine sodobnih umetniških praks se lahko povezujejo z vsemi splošnimi cilji državljanske in domovinske vzgoje ter etike (razvoj politične pismenosti, razvoj kritičnega mišljenja ter nekaterih stališč in vrednot ter dejavno vključevanje učencev v družbeno življenje), saj k njihovem razvoju prispeva na primer: razprava o sobivanju različnih ljudi in družbenih skupin, spremljanje aktualnih družbenih, političnih, ekonomskih in ekoloških vprašanj, presoja stereotipnih predstav o drugih in drugačnih ter razprava o etičnih načelih (Učni načrt DDE, 2011, 6). Z vsebinami sodobnih likovnih praks oziroma s spodbujanjem empatije se povezujejo vsebine in operativni cilji, ki so navedeni pod skupnim naslovom Posameznik, družba, država za 7. razred. Učitelj z učenci obravnava odnos do drugih članov skupnosti. Pri tem učenci razvijajo sposobnost za proučevanje razlik v skupnosti in med skupnostmi. Naučijo se tudi tega, kako pomembna sta medsebojna strpnost in spoštovanje za kulturo sobivanja. Razumejo, kako nastanejo predstave o drugih in drugačnih. Obravnavajo, kako v medijskih sporočilih in vsakdanjem življenju nastanejo stereotipi in predsodki, ter razvijajo kritičen odnos do njih. Obravnavajo tudi vsebine o etiki, etičnih načelih in vrednotah. Pri tem se učenci seznanijo s pojmi in

spoznajo vlogo vrednot v ravnanju posameznika in skupin. Razvijajo tudi sposobnost izražanja stališč. Pri vsebinskem sklopu Slovenija je utemeljena na človekovih pravicah učenci razvijajo sposobnost etičnega premisleka in razumejo vrednostno usmeritev, na kateri temeljijo človekove pravice. Učenci prepoznajo glavna etična načela, vgrajena v opredelitve človekovih pravic (Učni načrt DDE, 2011, 8, 10).

Prav tako lahko najdemo povezave pri drugih dveh umetnostnih predmetih, in sicer pri slovenščini in glasbeni umetnosti. Operativni cilji na področju književnosti za tretje izobraževalno obdobje, ki se povezujejo z vzbujanjem empatije, so: učenci se vživljajo v književne osebe, ki so drugačne od njih, in se od njih kritično distancirajo; učenci prepoznavajo značilnosti socialnega položaja književnih oseb ter poizkušajo razumeti psihološke in etične lastnosti oseb. Zaznavajo stališča več književnih oseb in vzpostavljajo svoj odnos do njih; učenci se učijo prepoznavanja motivov za ravnanje književnih oseb in jih primerjajo s svojimi pogledi na svet. S tem razumejo tudi socialne, etične in psihološke motive za ravnanje oseb. V poglavju medpredmetnih povezav je predlagano obravnavanje umetnostnih besedil ob povezovanju z likovno umetnostjo, poudarjena pa je tudi kulturna vzgoja (Učni načrt SLO, 2011, 57, 108).

Pri predmetu glasbena umetnost je v UN tudi cilj, da učenci razvijajo občutljivost in strpnost do različnih glasbenih kultur ter do tistih, ki to glasbo izvajajo (Učni načrt GLA, 2011, 5, 26).

Povezavo za krepitev empatije bi lahko izpeljali tudi s pomočjo tujega jezika. V UN za angleščino je v razdelku Celostna zmožnost za medkulturno in medjezikovno komunikacijo zapisano: »Pouk angleščine v osnovni šoli je hkrati prispevek k večjezičnosti in razumevanju večkulturnosti tako v lastnem okolju kot v Evropi in zunaj evropskih meja. V ta namen učenci pri pouku razvijajo sporazumevalno kulturo in razumevanje večkulturnosti. Sporazumevalna kultura se gradi na empatiji, spoštovanju in strpnosti do drugih kultur, sočasno pa odseva izkušnje in poglede lastnega okolja. Znanje jezikov omogoča medkulturni dialog in spodbuja pripravljenost na sobivanje in medsebojno spoštovanje. Cilj učenja tujega jezika je medkulturni govorec, ki je več jezikovnega in nejezikovnega ravnanja v svoji lastni in v kateri izmed drugih jezikovnih in kulturnih skupnosti« (Učni načrt ANG, 2016, 7). V poglavju Ključne zmožnosti za vseživljenjsko učenje je pod naslovom Socialne in državljanske kompetence zapisano, da učenci razvijajo zmožnosti tvornega sodelovanja v skupini/družbi, tako da: upoštevajo dogovore, povezane z osebnim življenjem in življenjem v skupnosti (odnos do učitelja, sošolca in skupine ter prevzemanje odgovornosti pri skupinskem delu); sprejemajo druge, drugačne in so strpni do drugače mislečih (zmožnost empatije); razvijajo zavest o lastni kulturi, narodni identiteti in državi; se

zavedajo vloge posameznika v mednarodni skupnosti (Učni načrt ANG, 2016, 9). V ciljnih za tretje izobraževalno obdobje pri angleščini najdemo kar nekaj povezav, s katerimi bi lahko krepili tudi empatijo: v govoru, zlasti v sporazumevanju s pripadniki drugih kultur, učenci upoštevajo osnovne medkulturne razlike ter prilagajajo svoje ravnanje in govor; ustrezno ravnaajo v primerih sporazumevalnih in medkulturnih nesporazumov; presegajo stereotipe; pri tvorjenju pisnih besedil, zlasti pri sporazumevanju, upoštevajo osnovne medkulturne razlike, prilagajajo svoje pisanje in presegajo stereotipe (Učni načrt ANG 2016). V poglavju Vsebine so navedena tematska področja, ki so podlaga za dejavnosti, s katerimi učenci razvijajo svoje jezikovno znanje, zmožnosti in spretnosti, stališča, vrednote in naravnosti. Teme so dober temelj za navezovanje pouka angleščine na druge šolske predmete. Okvirne teme, ob katerih učenec razvija splošne, sporazumevalne, medkulturne in druge zmožnosti, vrednote in stališča ter tudi možnost za krepitev empatije, so: Moj dom: prostor, družina, dejavnosti, odnosi; Moj svet: prijatelji, vzorniki, zabava, težave, odnosi, sodobni mediji; Moje okolje: ulica, vas, mesto, prebivalci, dejavnosti/storitve, živali, rastline, naravni pojavi; Moja država (tudi sosednje in druge države): prebivalci in jeziki; moji sosedje; geografske, zgodovinske, kulturne in etnografske značilnosti (Učni načrt ANG, 2016, 21, 22).

Tako smo kar pri šestih od štirinajstih predmetov v tretji triadi osnovne šole med cilji ali vsebinami našli pojem empatije oziroma pojme, povezane z empatijo. Pri uresničevanju teh ciljev in vsebin pa si lahko pomagamo s sodobnimi umetninami, saj se sodobni umetniki odzivajo na različne fenomene vsakdanjega življenja; osredotočajo se na aktualne socialne, politične in ekonomske teme. Med drugim jih zanima odnos do drugega, to pa pogosto kažejo z upodobitvami nasilja. Zaradi svoje pluralnosti sodobna umetnost nudi različna razumevanja ter s tem daje zgled za strpnost, spoštovanje in kritično mišljenje. Zato pogledjmo, kateri slovenski sodobni umetniki se lotevajo teh tem, posebej pa nas zanima tematiziranje nasilja.

Trije primeri sodobnih umetniških del, ki lahko spodbujajo empatijo

Ena izmed pogostih tem, ki se jih lotevajo sodobni umetniki, je nasilje. Ker pa spodbujamo razpravo ob izvirnih umetniških delih, ki so dostopna javnosti, smo umetnine s to tematiko poiskali med slovenskimi sodobnimi umetniki. Kriterija pri izboru del sta bila kvaliteta del in kvaliteta razstavišč, kjer so avtorji razstavljali. Upoštevali smo dela, ki so nastala v zadnjih petih letih in ki so figurativna, saj so osnovnošolcem lažje razumljiva, ter dela, ki so nastala v mediju slike in risbe, saj nam to omogoča tudi delo z reprodukcijami. V nadaljevanju so analizirana tri dela sodobnih

slovenskih umetnikov, ki tako ali drugače kažejo nasilje in jih je mogoče uporabiti pri medpredmetnem povezovanju s ciljem spodbujanja oziroma privzgajanja empatije.

Slika 1: Vladimir Leben, *Orthodogs*, 2013.

Vir: <http://vladimirleben.com/> [9. 1. 2017].

Prvi primer je delo Vladimirja Lebna iz leta 2013 z naslovom *Orthodogs*. Slika je pravzaprav kvadriptih, saj je sestavljena iz štirih platen. Posamezno platno meri 80 centimetrov v višino in 70 centimetrov v širino. Delo je naslikano s tehniko olja na platno s pozlato. V ospredju slik so postavljene štiri pasje figure kot doprsni portreti. Psi so različnih pasem in barv. Vsi imajo velike boljšeče žalostne oči, rahlo povešene glave in poškodovane uhlje, gobce pa preluknjane z rumenimi in pozlačenimi ribiškimi trnki, ki so privezani na ribiško vrvico z utežmi ali plovcem. Trije imajo trnek zataknjen tudi skozi ušesa. Vsi imajo na prsih pritrjen medaljon, na vsakem je upodobljen en kos ribiške opreme: škornji, telovnik, klobuk in trinožnik. V spodnjem levem kotu so s pozlato napisane črke OR THO DO GS. Na vseh štirih platnih je enotno brezprostorsko zlato ozadje s tankimi drobnimi črtami, ki so usmerjene iz središča navzven, za pasjimi glavami pa je naslikan velik svetniški sij, ki je povsod enake velikosti ter zglajen s pozlato. Svetloba prihaja iz desnega zgornjega kota in osvetljuje pse; senca je najbolj globoka levo pod vratom vsakega psa. Simetrična postavitev figur daje vtis trajnega miru in popolne uravnovešenosti. Glave psov so zelo jasno in plastično oblikovane, telesa pa so precej bolj ploskovita in brezoblična. Prevladujejo topli odtenki zlate in rjave barve. Slike zaradi načina upodobitve in uporabe zlatega ozadja delujejo kot ikone, le da na njih niso upodobljeni krščanski mučenci, ampak psi – mučenci. Ikona je bila v preteklosti sredstvo za človekovo približevanje božjemu svetu, tu pa so psi upodobljeni kot srednjeveški svetniki s svetniškim sijem in atributi ribištva. Torej nas ne vabijo, da premišljujemo o božanstvu, ampak o božjem stvarstvu na tem svetu, konkretnije, o usodi psov oziroma o našem odnosu do njih. Navdih za Lebnovo delo *Orthodogs* je bila pretresljiva zgodba, objavljena v članku Maryann Mott 19. oktobra 2005 na spletni

strani National Geographic News.² Članek je poročal o živih in mrtvih mačkah ter psih, ki so jih ribiči na otoku Reunion v Indijskem oceanu uporabljali kot vabe za lov na morske pse. Na otoku je bilo veliko zapuščenih potepuških živali. Tja so poslali snemalno ekipo, ki je posnela pretresljive fotografije krutih praks: pse s trnki, ki so globoko prebadali njihove okončine in smrčke. Ribiči so namreč lovili zapuščene živali in jih obešali na trnke. Nekatere živali so pobegnile, druge te sreče niso imele; vržene so bile v ocean kot vaba za morske pse. V slikarskem opusu Vladimirja Lebna sicer prevladujejo upodobljene živali, ki so pomensko središče. Upodobljene so simpatično, hudomušno ali sarkastično in včasih prevzemajo človeške vloge ter njihovo vedenje; v številnih primerih pa so prikazane kot žrtve.

Slika 2: Vesna Bukovec, *Domoljubi*, 2016.

Vir: <http://www.vesna-bukovec.net/risbe/eksploanacija> [15. 5. 2017].

Drug primer je risba Vesne Bukovec z naslovom *Domoljubi* iz leta 2016. Risba meri 40 cm x 30 cm in je narisana s tušem. Na risbi je upodobljena nepregledna množica ljudi, ki so zbrani na nekakšnem shodu oziroma protestu. V spodnjem desnem kotu je varnostna ograda, ki ločuje množico od prostora, kjer stoji le en moški. Ljudje v ospredju so narisani večje in jasneje; bolj kot se oddaljujejo, manjši so oziroma bolj so konture nejasne. Levo in desno so ljudje, ki so sicer nanizani v rahli diagonali,

2 Ustni vir Vladimirja Lebna.

upodobljeni odrezani, tako da dobimo občutek res ogromne množice ljudi, ki se nadaljuje levo in desno ter v globino. Nekaj oseb iz množice plapola s slovenskimi ali evropskimi zastavami. V zgornjem desnem delu risbe pa vidimo velik transparent z napisom »Ponosni, da sovražimo!!!«. Zgoraj desno, za množico, vidimo še nekaj drevesnih vej, kar nam pove, da shod poteka nekje na prostem. Vse figure so narisane z ostro, jasno in nesenčeno risbo. Občutek neomejenega prostora nam daje množica figur in drevesa oziroma veje v ozadju množice. V spodnjem delu je prizorišče bolj omejeno z ogrado, a tudi ta se nadaljuje v nevidna polja. Z zmanjševanjem in zgoščevanjem oblik je umetnica dosegla učinek precej večje množice ljudi, kot jo je prikazala na risbi.

Risba sodi v serijo, ki je nastala ob opazovanju odzivov ljudi in sovražnega govora, ki se je razširil po spletu in medijih ob begunski krizi. Osnova za risbo je bila fotografija udeležencev Shoda za republiko na Kongresnem trgu leta 2013. Protestniki na shodu niso imeli transparentov, zgolj veliko slovenskih in evropskih zastav. Serija risb je bila razstavljena na samostojni razstavi z naslovom *Eksploanacija* v galeriji Alkatraz aprila 2016. Avtorji razstave pojasnjujejo, da je naslov razstave sestavljen iz besed eksploatacija in nacija – s pomočjo ideje nacije se podpihuje nestrpnost in sovraštvo do drugih. Ker se je umetnica v teh delih ukvarjala z izkoriščanjem domoljubnih čustev in nacionalizma za širjenje sovraštva proti drugačnim, tujcem in beguncem, je v risbi protestnikom dodala transparent z napisom »Ponosni, da sovražimo«. Želela je poudariti problematičnost množičnega čustvovanja v povezavi z narodom in državo, kamor se uvrščata ponos in sovraštvo. Avtorico zanima fenomen sovražnosti do ljudi, ki so se znašli v hudih življenjskih stiskah in upajo na normalno življenje v Evropski uniji. Umetnica se sprašuje, kako sta se domoljubje in narodna zavest spremenila v nacionalizem in ksenofobijo, ki botrujeta kršitvam človekovih pravic v zadnjih letih (Grobler, Krawczyk, Plut, 2016). Avtorica za izhodišče svojih risb pogosto uporablja medijske podobe. Osrednja tema njenega raziskovanja je namreč vpliv medijskega okolja na mentalno zaznavo posameznikov in vloga potrošniške ideologije v medijskem okolju. S tem odpira problematiko medijskih predstavitev, ki ustvarjajo javno mnenje. Mediji naj bi stremeli k čim večji objektivnosti poročanja, saj imajo izjemno pomembno vlogo pri oblikovanju javnega mnenja, a večkrat manipulirajo z javnostjo ter le utrjujejo stereotipne predstave in predsodke. Vesna Bukovec odpira tudi problematiko svobode govora, saj jasno prikazuje sovražni govor. Svoboda izražanja je sicer osnovna človekova pravica, zapisana v vseh pomembnejših mednarodnih dokumentih, a ta pravica sega le do pravic drugih, torej dokler se ne zaničuje drugega ali spodbuja sovraštvo, rasizem in nestrpnost, čemur pravimo sovražni govor.

Slika 3: Uroš Weinberger, *This World Needs No Cripples*, 2012.
Vir: <https://www.artslant.com/ew/works/show/614846> [15. 5. 2017].

Tretji primer je delo Uroša Weinbergerja z naslovom *This World Needs No Cripples* iz leta 2012. Delo, ki meri 196 cm x 303 cm, je izdelano v tehniki olja na platno. Na ogromnem platnu so v prepričljivem prostoru in v prepričljivi plastičnosti naslikane štiri uniformirane osebe, zbrane okrog sključene moške figure, ki nam obrača hrbet. Zdi se, kot da ima ta človek vklenjene roke na hrbtu. Dve uniformirani osebi proti ujetniku zamahujeta z ogromnima gumijevkama, dve osebi pa ga držita. Pisana cev, ovita okoli ujetnika, se ovija tudi okrog nog nasilnežev, razteza se po celi globini slike. Take cevi se pojavljajo tudi v levem delu slike, videti je, kot bi bile za nekakšno stekleno prozorno površino, ki jih optično poveča. V ozadju dogajanja je namreč naslikana stena, ki deluje kot kulisa in je vsebinsko povezana z dogajanjem pred njo. Na kulisi je namreč v črno-beli tehniki naslikan še en uniformiranec, ki prav tako v rokah drži palico, in zdi se, da se pridružuje fizičnemu obračunu v osredju. Naslikan je v stilu slike na računalniškem zaslonu, ki je sestavljena iz slikovnih točk. Poleg njega je naslikan leden kvader, v katerem je zamrznjena dekliška figura, ki leži na trebuhu s sproščeno dvignjenimi nogami v zrak, obuta v visoke škornje. V spodnjem desnem kotu je pokončno na beli podlagi naslikana črtna koda s številko 84157072. Koda je le ena izmed stvari, ki nas pri razumevanju umetnine pušča v dvomih, saj sicer dobro naslikani globini prostora (barvna, zračna perspektiva, postavitve figur, potek cevi) daje občutek ploskovitosti oziroma nam zbudi občutek nepravlega prostora. Figure so zelo plastično oblikovane, konkretno razgibane, z gibi rok in nog tvorijo dve veliki

diagonali, ki se sekata v središču slike – v rokah ujetnika. Surovost prizora poudarja tudi izbira hladnih bledeh barv in ostre svetlobe.

Delo je bilo predstavljeno na razstavi *Displaced world*. Umetnik pravi, da se njegova dela nanašajo na vidik družbenega dojemanja informacij, ki nam jih posredujejo mediji. Mediji so ustvarili pomanjkanje zanimanja za osebne in družbene tragedije, ki se trenutno dogajajo, saj imamo vedno znova občutek ponavljanja informacij. Ker je družba tako zasičena z medijskimi novicami, težko izbiramo, kaj je pomembno in kaj ne. Pogosto se zaradi prevelikega števila informacij izgubimo, postanemo »gluhi« in spregledamo težave, s katerimi se soočajo ljudje. Takoj ko dogodek izgubi aktualnost, izgubi tudi realnost – če se ne pojavlja več v medijih, se ne dogaja več. Informacije se med seboj izničujejo ter ustvarjajo fragmentacijo dogodkov in podob (Weinberger, 2012b).

Vso to dinamičnost, aktualnost in estetiko, ki jo uporabljajo mediji kot svojo strategijo, umetnik zajema v svojih delih. V svoje slike lovi podobe iz medijev, na primer iz časopisa, s spleta ali plakatov, ter jih preoblikuje v nov kontekst. Umetnik s svojimi deli opozarja na navidezno urejen svet, ki pa je poln zmede, nesmislov in razpuščen. Tudi ljudje smo pod vplivom te razpuščenosti postali pasivni, neustvarjalni in lahko vodljivi. Če se najde kdo, ki se tega zaveda ter skuša ukrepati in prebuditi ljudi, se mora soočiti z raznimi metodami nadzora in preganjanja. Na izbranem likovnem delu je policija grobo pridržala glavni lik, videti je izobčen in kaznovan, saj ne deluje skladno z veljavnimi normami. Ta posameznik je lahko tudi umetnik, ki so mu zaradi kritiziranja aktualne oblasti cenzurirali delo in onemogočili izražanje s tem, da mu niso namenili sredstev za umetniški projekt. Umetnik nam pokaže status današnjega umetnika in umetnosti nasploh, saj meni, da vsak dan v nas pušča praznino, ki pa jo zapolnjujejo množični mediji. Vse bolj želijo prevzeti primat stvarne umetnosti. Tako smo grobo soočeni s pritlehnimi metodami nadzora in preganjanja, ki se stopnjuje do pretepanja z gumijevkami ali preproste eliminacije. Ob tem nas opozori, da te metode niso nič novega. Dolge cevi, ki se vijejo po platnu, bi lahko zamenjali za nekaj prijetnega in neškodljivega, ker so pisanih barv. Spominjajo na lizike. Vendar pa imajo pomembno vlogo, saj so ovite tudi okoli pridržanega. Zdi se, kot da nadzorujejo celotno sceno ter skrbijo za red in disciplino. Lahko jih dojemamo kot nekaj več, nekaj nevidno prisotnega, prikradejo se takrat, ko se zgodi nekaj nedopustnega. Umetnik nas je skušal opozoriti prav na vidik nevidnega nadzora, za katerega imamo lažen občutek, da nam ugaja. Pri razstavi *Displaced world* se je umetnik osredotočil na dejstvo, da je vsak izmed nas, ko pride na svet, pod nenehnim nadzorom. Vodení smo skozi naše življenje in nič, kar se dogaja v svetu okoli nas, ni zgolj slučaj (Weinberger, 2017a). Ta nadzor je umetnik prikazal s pisanimi cevmi, ki silijo iz platen tudi po razstavnem prostoru in preplavijo vse koticke. Ko gledalec stoji med prepletom

vseh teh cevi, se lahko zave, da je tudi sam del tega deplasiranega sveta. Situacijo z Weinbergerjevega umetniškega dela lahko prenesemo tudi na drugo področje. Pogledamo lahko z osebne perspektive ali s perspektive ljudi okoli nas. Priklenjeni posameznik je eden izmed nas. Zaradi svoje drugačnosti je etiketiran, izločen iz družbe. Ni nujno, da gre za fizično izločitev, vse se lahko dogaja na povsem drugih ravneh, ko družba posameznika izloči zaradi drugačne kulture, rase, veroizpovedi, videza, mišljenja, spolne usmerjenosti ali kakršne koli druge posebnosti, ki se zdi tako zelo drugačna in nesprejemljiva.

S primerno razpravo ob teh treh izbranih sodobnih umetniških delih, ki tako ali drugače tematizirajo nasilje, lahko v tretji triadi osnovne šole spodbujamo oziroma privzgajamo empatijo. Z obravnavo umetniškega dela Vladimirja Lebna, ki tematizira nasilje nad živalmi, lahko spodbudimo primeren odnos do živali in spoštovanje okolja oziroma življenja nasploh, ob tem pa se medpredmetno povežemo s predmetoma geografija ter državljanska in domovinska vzgoja ter etika. Umetniško delo Vesne Bukovec z obravnavo odklonilnega odnosa do tujcev opozori na nestrpnost in sovraštvo, ki se širita tudi kot posledica delovanja javnih politik, ki dovoljujejo izključevanje tujcev ter utrjujejo ksenofobijo. Vsebino dela lahko povežemo s cilji in vsebinami predmetov geografija, zgodovina, državljanska in domovinska vzgoja ter etika, slovenščina in angleščina. Prav tako lahko o izključevanju zaradi drugačnosti in problematiki medijskih podob razpravljamo ob umetniškem delu Uroša Weinbergerja ter tako povežemo cilje in vsebine predmetov geografija, zgodovina, državljanska in domovinska vzgoja ter etika, slovenščina in angleščina.

Sklep

V članku smo na treh primerih slovenskih sodobnih umetniških del, ki prikazujejo nasilje, pokazali, da lahko z medpredmetnim povezovanjem v osnovni šoli spodbujamo oziroma privzgajamo empatijo. Sodobna umetnost namreč obravnava različne aktualne teme, s katerimi se mladi lahko poistovetijo, razširijo obzorja in si odgovarjajo na lastna vprašanja o družbi, odnosih, vrednotah itd. Z obravnavo umetniškega dela Vladimirja Lebna lahko spodbudimo primeren odnos do živali in spoštovanje okolja oziroma življenja nasploh. Umetniško delo Vesne Bukovec z obravnavo odklonilnega odnosa do tujcev opozori na nestrpnost in sovraštvo, ki se širita tudi kot posledica delovanja javnih politik, ki dovoljujejo izključevanje tujcev ter utrjujejo ksenofobijo. Prav tako se lahko izključevanja zaradi drugačnosti in problematike medijskih podob dotaknemo z umetniškim delom Uroša Weinbergerja. Te vsebine najdemo v UN številnih osnovnošolskih predmetov, kot so geografija, zgodovina, domovinska in državljanska vzgoja ter etika, slovenščina, glasbena

umetnost in angleščina. Razprava o umetniških delih s tako družbenokritično držo lahko učence spodbudi k angažiranemu odnosu do sveta in težav, s katerimi se svet sooča. S spoznavanjem izbranih umetniških del bi lahko učenci bolj sproščeno in samozavestno izražali svoje poglede na obravnavane tematike. Tako bi se lahko oblikoval tudi bolj pozitiven odnos do sodobne umetnosti, saj učenci spoznajo njeno uporabno vrednost. Z medpredmetnim povezovanjem pa lahko povečamo zanimanje in motivacijo za nadaljnje raziskovanje sodobne umetnosti. Ključnega pomena je celosten in poglobljen pristop, ki zajame znanje in spretnosti z različnih področij ter omogoči njihov prenos. Z empirično raziskavo pa bi bilo treba preveriti, kako pogovor in razprava ob teh treh umetniških delih res spodbujata empatijo in kako se na ta umetniška dela odzivajo učenci z različnim kulturnim kapitalom.

Bibliografija

- Aguirre, I., Beyond the Understanding of Visual Culture: A Pragmatist Approach to Aesthetic Education, *The International Journal of Art & Design Education* 23, 3, 2004, str. 256–269.
- Bračun Sova, R., Kemperl, M., The Curricular Reform of Art Education in Primary School in Slovenia in Terms of Certain Components of the European Competence of Cultural Awareness and Expression, *Ceps Journal* 2, 2, 2012, str. 71–90.
- Burnham, R., Kai-Kee, E., *Teaching in the art museum: interpretation as experience*, Los Angeles 2011.
- Caprara, G. V. in dr., Positive effects of promoting prosocial behavior in early adolescence: Evidence from a school-based intervention, *International Journal of Behavioral Development* 38, 4, 2014, str. 386–396. <http://jbd.sagepub.com/content/38/4/386> [15. 5. 2017].
- Freedberg, D., *Moč podob: študije iz zgodovine in teorije odzivanja*, Ljubljana 2014.
- Germ, T., Ostan, N., *Učni načrt. Umetnostna zgodovina*, Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo, Ljubljana 2008.
- Grobler, A., Krawczyk, S., Plut, J., *Vesna Bukovec: Eksploanacija*, <http://www.vesna-bukovec.net/archives/2366> [15. 5. 2017].
- Groys, B., *Teorija sodobne umetnosti: Izbrani eseji*, Ljubljana 2002.
- Halstead, J. M., Pike, M. A., *Citizenship and Moral Education: Values in Action*, London 2006.
- Hickman, R., *Why We Make Art and Why it is Taught*, Bristol 2005.
- Hickman, R., Kiss, L., Cross-Curricular Gallery Learning: A Phenomenological Case Study, *International Journal of Art & Design Education* 29, 1, 2010, str. 27–36.

- Karba, P., Opolnomočenje učencev za življenje etično aktivnih državljanov, *Vzgoja in izobraževanje: revija za teoretična in praktična vprašanja vzgojno izobraževalnega dela* 39, 6, 2008, str. 6–7.
- Kemperl, M., Contemporary art and citizenship education: the possibilities of cross-curricular links on the level of content, *CEPS journal* 3, 1, 2013, str. 97–118.
- Knight, L., Why a Child Needs a Critical Eye, and Why the Art Classroom is Central in Developing it, *The International Journal of Art & Design Education* 29, 3, 2010, str. 236–243.
- Krauss, R., *The Originality of the Avant-Garde and Other Modernist Myths*, Cambridge, London 1988.
- Kroflič, R., Vzgojna vrednost estetske izkušnje, *Sodobna pedagogika* 58=124, 3, 2007, str. 12–30. <http://www.dlib.si> [15. 5. 2017].
- Kroflič, R., Umetniški jeziki kot osrednji medij pedagogike poslušanja, v: *Pristop Reggio Emilia – izziv za slovenske vrtce: zbornik zaključne konference – priročnik za dobro prakso* (ur. Devjak, T., Batistič Zorec, M.), Ljubljana 2011, str. 51–65.
- Millet, C., *Suvremena umjetnost*, Zagreb 2004.
- O'Hara, M., Relational empathy: Beyond modernist egocentrism to postmodern holistic contextualism, v: *Empathy reconsidered: New directions in psychotherapy* (ur. Bohart, A. C., Greenberg, L. S.), Washington 1997, str. 295–320.
- Stein, E., *On the problem of Empathy*, Washington 1989.
- Štemberger, V., Načrtovanje in izvajanje medpredmetnih povezav, v: *Učitelj v vlogi raziskovalca: akcijsko raziskovanje na področjih medpredmetnega povezovanja in vzgojne zasnove v javni šoli* (ur. Krek, J. in dr.), Ljubljana 2007, str. 93–111.
- Tavčar, L., *Uvod v muzejsko pedagogiko*, (el. knjiga), Ljubljana 2009.
- Učni načrt: program osnovna šola: angleščina*, Ljubljana 2016.
- Učni načrt: program osnovna šola: državljanska in domovinska vzgoja ter etika*, Ljubljana 2011.
- Učni načrt: program osnovna šola: geografija*, Ljubljana 2011.
- Učni načrt: program osnovna šola: glasbena umetnost*, Ljubljana 2011.
- Učni načrt: program osnovna šola: likovna vzgoja*, Ljubljana 2011.
- Učni načrt: program osnovna šola: slovenščina*, Ljubljana 2011.
- Učni načrt: program osnovna šola: zgodovina*, Ljubljana 2011.
- Vygotskij, L. S., *Psihologija umetnosti*, Beograd 1975.
- Weinberger, 2017a. http://www.galerija-bj.si/novice/novica/urosh_weinberger_displaced_world_deplasiran_svet_v_umetnostni_galeriji_mar/ [15. 5. 2017].

- Weinberger, 2017b. <https://www.artslant.com/global/artists/show/117403-uro%C5%A1-weinberger?tab=PROFILE> [15. 5. 2017].
- Weintraub, L., *Making contemporary art: How today's artists think and work*. London 2003.
- Wispé, L., History of the concept of empathy, v: *Empathy and its development* (ur. Eisenberg, N., Strayer, J.), Cambridge 1987, str. 17–37.
- Wikström, B. M., A Picture of a Work of Art as an Empathy Teaching Strategy in Nurse Education Complementary to Theoretical Knowledge, *Journal of Professional Nursing* 19, 1, 2003, str. 49–54.
- Zabel, I., Manifest-a 3: Poročilo, *Zbornik za umetnostno zgodovino*, Nova vrsta 36, 2000, str. 261–294.
- Zabel, I., Sodobna umetnost, v: 95'05. *Teritoriji, identitete, mreže: Slovenska umetnost 1995–2005* (ur. Španjol, I., Zabel, I.). Ljubljana 2005, str. 6–19.
- Zupančič, M., Razvoj identitete in poklicno določanje v mladostništvu, v: *Razvojna psihologija* (ur. Marjanovič Umek, L., Zupančič, M.), Ljubljana 2009, str. 571–588.
- Zupančič, M., Socialna kognicija in moralni razvoj v mladostništvu, v: *Razvojna psihologija* (ur. Marjanovič Umek, L., Zupančič, M.), Ljubljana 2009, str. 612–632.
- Žalec, B., *Človek, morala in umetnost. Uvod v filozofsko antropologijo in etiko*, Ljubljana 2010.

Metoda Kemperl, Nina Sladič

Reprezentacije nasilja v sodobni umetnosti kot vir za privzgajanje empatije v osnovni šoli

Ključne besede: nasilje, empatija, sodobna umetnost, medpredmetne povezave

Umetnost lahko vpliva na nas ter na naš odnos do sebe, do drugega in do sveta, v katerem živimo. Zato lahko s pomočjo umetniških del spodbujamo tudi empatijo. Ta je eden izmed temeljev človeštva in je pomembna veščina, ki se je človek uči že od zgodnjega otroštva. Z vživljanjem v umetniško delo lahko dosežemo pozitiven vpliv na etični razvoj posameznika. Za to je posebej primerna sodobna umetnost, saj je močno povezana z življenjem in se ukvarja s problemi, ki se dogajajo tukaj in zdaj. Teme sodobne umetnosti, kot so trajnostni razvoj, globalizacija, odnos do drugega, identiteta, migracija ali kulturne izmenjave, se povezujejo tudi s konceptom aktivnega državljanstva. V šoli lahko tematiziranje nasilja v umetnosti in privzgajanje empatije združimo z medpredmetnim povezovanjem. V prispevku bomo zato z analizo učnih načrtov ugotavljali, katere predmete bi bilo treba povezati, da bi ta cilj dosegli, ter kateri cilji in vsebine se ustrezno dopolnjujejo. Z umetnostnozgodovinsko metodologijo (ikonografska, ikonološka oziroma kontekstualna analiza) pa bomo raziskali, katera sodobna slovenska umetniška dela z upodobitvijo nasilja so primerna za uporabo v vzgojno-izobraževalnem procesu.

Metoda Kemperl, Nina Sladič

Representations of Violence in Contemporary Art as a Source for Education in Empathy in Elementary School

Keywords: violence, empathy, contemporary art, cross-curricular links

Art as such can have important effects on our attitude towards ourselves, others, and the world we live in. Artworks can therefore be used to promote empathy among people. As children develop the ability to empathise from early childhood onwards, empathy is undoubtedly a fundamental skill of humankind. One's ethical development can benefit greatly from learning to identify with a certain work of art. Contemporary art is most appropriate for this purpose, since it deals with contemporary issues and is thus closely connected with life. Themes such as sustainable development, globalisation, interpersonal relations, identity, migrations and cultural exchange are intertwined with the concept of active citizenship. In an elementary school context, the presence of violence in contemporary art and the imparting of empathy can be effectively explored via cross-curricular links. Our aim is to analyse the syllabus in order to identify the most effective way of linking school subjects, their contents and learning objectives. Art history methodology (iconographical, iconological, contextual analysis) will be used to determine which modern Slovene violence-depicting works of art might be suitable for educational purposes.